

УДК 37:373.31 "1918/1939"

**ТРАДИЦІЇ У ВИХОВАННІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ НАРОДНИХ ШКІЛ
У ЗАКАРПАТТІ (1919 – 1939 рр.)**

Розлуцька Галина Миколаївна

м.Ужгород

Дана стаття розглядає традиції у вихованні здорового способу життя молодших школярів. Розкрито зміст навчальних текстів підручників для народних шкіл Закарпаття (1919 – 1939 рр.). Реалізація народних традицій у вихованні здорового способу життя пов'язується у наповненні змісту підручників для читання віршами, оповіданнями, приказками, казками, народними піснями та творами тогочасних педагогів і письменників. Утверджує в суспільстві здоровий спосіб життя навчально-виховна та позашкільна діяльність у народних школі.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, народні традиції, виховання, зміст підручників.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується загостренням проблеми здоров'я молоді та дітей. 35% учнів початкових класів мають хвороби дихання, 45% – хвороби органів травлення, 10% – хвороби нервової системи а 35 % – розлади психіки. Така ситуація у середовищі школярів зумовлена відсутністю свідомого ставлення до свого здоров'я як найбільшої особистої та соціальної цінності. Економічні негаразди, розшарування суспільства, невдоволення реальним життям роблять складні виклики сучасній системі освіти. Одним із проявів є адиктивна поведінка, коли стан і поведінка людина залежить від різних факторів: азартних ігор, алкоголю, тютюну, наркотичних чи хімічних речовин, їжі, комп'ютерних ігор та ін. Залежними від перерахованих чи подібних чинників можуть бути представники різних верств населення за віком від дітей до осіб похилого віку, матеріального забезпечення, етнічної, расової, релігійної, гендерної приналежності тощо.

Проблема збереження здоров'я визнана на державному рівні у Конституції України, законах України "Про освіту", "Про охорону дитинства" Указах Президента України "Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян" та "Про додаткові заходи щодо посилення боротьби з ВІЛ-інфекцією та СНІДом"; ряді національних та міжнародних програм; цільових комплексних програмах та ін.

Пріоритетним завданнями кожної ланки національної освіти сучасної освіти формування здорової особистості як фізично, так і духовно. Національна Доктрина розвитку середньої освіти України в ХХ столітті акцентує увагу педагогів на підготовці фізично здорових дітей готових до усвідомлення понять і закономірностей взаємозв'язку безпечної поведінки людини, здорового способу життя, цінування власного життя та життя інших. Методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін (Лист МОН від 01.06.2012 року № 1/9-426) визначають важливою ознакою шкільних уроків навчальні технології, що сприяють здоров'язбереженню.

Проблеми здорового способу життя як одного з дієвих чинників збереження здоров'я підростаючих поколінь знайшли своє висвітлення у працях Т.Бойченко, М.Гришова, В.Пономарьова, Г.Сіліна, Т.Шапалова, С.Юрочкіна та ін. Ретроспективу здорового способу життя особистості учня у історичному розвитку досліджують О.Ващенко, Л.Жовніренко, С.Кириленко, Л.Сущенко та ін. Етнічний досвід збереження дитячого здоров'я представлений у наукових розвідках Г.Білавич, Г.Воробей, І.Кліш, В.Левків, Л.Сливки та ін.

Сутність, роль та місце підручника у навчально-виховному

процесі розглядають Ю.Бабанський, Є.Пасічник, М.Скаткін; традиції українського підручникотворення відображено у дисертаційних роботах І. Курляк, Н.Сабат, Л. Стахів, Б.Савчука, М.Чепіль та ін. Проблеми шкільного підручника через призму практичного досвіду педагогів висвітлено у роботах Л.Баїка, Б.Гречина, О.Каськів, В.Ковальчук, Н.Чаграк та ін..

Метою нашої статті є розкрити народні традиції виховання здорового способу життя молодших школярів; проаналізувати зміст підручників, які використовувалися у народних школах Закарпаття міжвоєнного періоду на вміст матеріалів, що сприяли формуванню здорового способу життя молодших школярів.

Ефективність впливу освітнього середовища на здоров'я молодших школярів визначається системністю оздоровчих заходів. Процес формування свідомого ставлення до власного здоров'я потребує поєднання інформаційного й мотиваційного компонентів із практичною діяльністю учнів, що сприятиме оволодінню дітьми необхідними здоров'язберігаючими вміннями і навичками. Кожен відрізок педагогічного процесу повинен бути орієнтований на формування в дітей визначення цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й зміцнення власного здоров'я, поглиблення знань, умінь та навичок, пов'язаних з усіма складовими здоров'я (фізична, соціальна, психічна, духовна).

Характерною ознакою оновлення національної системи освіти є її варіативність, що виражається у розробці і створенні альтернативних підручників. Підручник вважається своєрідною моделлю процесу навчання на конкретному етапі розвитку суспільства, тобто виразником певної педагогічної технології. Оновлений навчальний зміст перебуває нині на високому рівні піднесення і розкриває навчальні проблеми, що стосуються пошуку шляхів виховання суспільно значущих моральних цінностей у молодших школярів. Із введенням Державного стандарту з'явилася можливість створення дійсно варіативних авторських програм, що дає змогу зробити наступний крок – створювати варіативні підручники із різними методичними системами реалізації змістових ліній, вимог до кожної освітньої галузі, реалізації програми загальнонавчальних умінь і навичок.

Програма для середньої загальноосвітньої школи (3-4 класи) визначає, що загальна середня освіта має забезпечити умови для інтелектуального, соціального, морального і фізичного розвитку учнів. Виховні функції змісту навчального матеріалу є пріоритетними у початкових класах. Упродовж 1919 – 1939 рр. єдиного навчального плану не було. Місцеві органи народної освіти створювали свої варіанти навчальних планів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Орієнтовний навчальний план для однокласної народної школи

Класа	1		
Оддъл	1	2	3
Школьний рок	1	2 – 3	4 – 5 – 6
Релігія	2	2	2
Язык выкладовый	12	10	10
Наука о родном краю	–	2	–
Землепис	–	–	1
Історія	–	–	1
Наука природи	–	–	1
Фізика	–	–	1
Численя и геометрія	4	4	5 (4)
Рисованя	–	2	2
Писаня	–	2	2
Сльв	2 / 2	2 / 2	2 / 2
Гимнастика	–	2	2 (1)
Женскъ ручнь работы	–	–	4
Разом для хлопцъв	19	25	28
Разом для дъвчат	19	25	30

Чільне місце у вивченні здорового способу життя відводилося предмету “Горожанська наука і виховання” (громадянознавство). Відповідно до так званого “Малого шкільного закону” ряд предметів був обов'язковим для викладання у всіх народних школах. На нижчому ступені громадянознавство не було окремим предметом і зливалось з початковою наукою та надавало їй виховного характеру, а саме – мало на меті виховати благородні почуття, моральність, співчуття, правильні норми поведінки серед людей [10].

На середньому ступені воно виходило з краєзнавства (науки про рідний край), де необхідно, зливалось з ним і складало спільну основу для виховного впливу. Першочерговим завданням виховання горожанської науки і виховання на цьому ступені є ушляхетнення інстинктів, скерування нахилів та інтересів школярів, цілеспрямоване використання їхньої чутливості, планомірне вправлення їхньої волі та постійне і послідовне формування добрих звичок. На вищому ступені – з реальними предметами, закладали основу для майбутнього світогляду.

У третьому класі народної школи учні ознайомлювалися з правилами гігієни людського тіла, одягу, житла, впливові сонця, повітря, води на здоров'я людини, правилам загартування, праці і відпочинку, тощо. Кожного року навчання учні вивчали вплив на людський організм алкоголю. Наступного року школярам давалося розуміння, що тверезість це наслідок поміркованого ставлення до алкогольних напоїв. Ознайомлювалися учні з проблемою тютюнокуріння. Новими темами при вивченні здорового способу життя були “Режим дня” та “Безпека у подорожі”. Розширювався перелік тем на п'ятому році навчання: “Природне керування здоровим життям”, “Суспільне здоров'я”, “Епідемія”, “Медичні заклади (шпиталі)”, “Перша медична допомога при пораненні”, “Дезінфек-

ція та щеплення”, “Запобігання інфекційним хворобам”, “Фізичне виховання і спорт” та ін. У подальшому вивчалася діяльність по охороні здоров'я громадських організацій та спортивних секцій, детально вивчалися складові поняття здоров'я та ін.

На підставі аналізу шкільних підручників з громадянознавства закарпатських педагогів чехословацького періоду стверджуємо, що їхній зміст формував у молодших школярів здоровий спосіб життя. Для викладання громадянської науки і виховання в школах Підкарпатської Русі використовувалися такі підручники: “Граждандин, его права и повинности” (переклад книги Петра Деймка “Obcanska nauka”, зроблений К. Коханом (1922), “Наука про права и обов'язки горожанина” Ф.Кубець (1923), “Гражданская наука” О. Маркуша (1925), “Горожанська наука для народних и горожанських школ” Д. Волковського (1934), “Учебник горожанської науки и вихованя” М.Скаржепи–М. Перейми (1937) та ін.

Невід'ємною складовою виховного процесу в народних школах Закарпаття, що заохочували вихованців до вивчення української культури та знайомили з кращими зразками доробку інших культур, стали підручники О. Маркуша. Сам чи у співтворстві О. Маркуш підготував рідною для верховинців мовою і видав 23 навчальні посібники з різних дисциплін для початкових та горожанських шкіл. У змісті кожного підручника містяться навчальні тексти, які розкривають теми програми з громадянського виховання. Значимо, що болічою темою для закарпатських педагогів авторів підручників була тема алкоголізму. Стержневою є ця тема у творчому доробку О. Маркуша.

У підручнику “Гражданская наука” О. Маркуш ознайомлює учнів із діяльністю карпаторуських культурних спілок. Серед них виділяють “Спілку тверезості” метою якої є боротьба алкозалеж-

ністю. Доступно для дітей молодшого шкільного віку О.Маркуш пояснює загрозу вживання алкоголю "алкоголізм (п'янство) знищує тілесно і душевно людину. Хто п'янствує, знищить не лише своє здоров'я, але шкодить уже своїм дітям. Діти п'яниць найбільше слабкі, кволі і слабоумні." У підсумку автор стверджує що "алкоголізм – найбільший ворог на тільки людини але й громади і держави. А країни у яких поширений алкоголізм не зможуть мати належного рівня ні культури, ні економіки" [7, с.45-46].

Цінність для соціальної складової здоров'я представляють навчальні матеріали цього розділу підручника "Учебника горожанської науки і виховання" М.Скоржепи-М.Перейми. Головна ідея у тому, що люди взаємно зобов'язані допомагати одне одному. Лише той, хто жив би, як Робінзон на пустому острові, не був би залежний від іншої людини, але змушений був би все робити сам. Взаємна залежність людей більша на селі, ніж у місті. Добре, коли людина знає, що для неї роблять інші, – це дає їй змогу віддячитися. Варто зрозуміти, що людина не є щасливою на самоті і краще жити громадою, поміж людей. Спільне життя в товаристві корисне для людини.

Спираючись на власний педагогічний досвід, можемо констатувати, що особливу роль в системі шкільної освіти, як і в міжвоєнний період у народних школах Закарпаття, відведено вивченню рідної мови та читання. Набуті в молодшому шкільному віці особистісні якості, не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання і розвитку підлітків та молоді, а й значною мірою зумовлюють практичну, громадянську та професійну діяльність дорослої людини.

Популярністю, за спогадами сучасників, користувалися підручники А. Волошина. Розуміючи, що вживання алкоголю у тогочасному карпатському суспільстві є наслідком економічних негараздів А.Волошин засуджував вживання алкогольних та тютюнових виробів не тільки у публічних виступах, лекціях перед семінаристами, вчителями, на сторінках фахових та періодичних видань. Педагог присвячував цій проблемі здоров'я молодого покоління виступи, праці, ця тема висвітлена в кожному шкільному підручнику А. Волошина. Як підтвердженням цілеспрямованого виховного впливу підручників природничого характеру і викладання за ними є спогади П.Яцка, учня А.Волошина [1-5].

Позитивний педагогічний вплив на зміцнення психічного здоров'я молодших школярів має фольклор: народні казки, пісні, приказки, ігри тощо. Фольклорними творами наповнений зміст підручників для читання М. Підгірянки (Ленарт-Домбровської), яка в 1919–1928 рр. вчителювала у селах Зарічево і Порошкове Перецького району та Довге Іршавського району. Матеріал до кни-

жок вона добирала під час навчання дітей у народній школі, черпала із багатой скарбниці народної словесності, перекладала народні чеські співанки і вірші чеських поетів і сама складала своїм школярикам віршики, співанки та ігри. З-під її пера вийшло чимало переказів з іншомовної (чеської та польської) дитячої літератури, понад 100 дитячих віршів. Вона видала навчальні посібники для початкової школи "Ластівочка I" (1925), "Ластівочка II" (1926). Їх видання було необхідним для учнів закарпатських народних шкіл, оскільки авторка ввела багато текстів дитячих ігор – власних та зібраних у різних селах Закарпаття [9].

Цікавість у цьому плані представляє буквар "Зорниця" О.Маркуша. Дібрані автором твори, мають цілеспрямований виховний вплив на молодших читачів – через зміст формується шанобливе ставлення до здоров'я. Характерним є поєднання навчальної мети того чи іншого фольклорного взірця з його виховним спрямуванням. При вивченні літери "Ф" дається жартівлива приповідка про пса, який "курив файку" і докурився: "Курив, курив та й очі зажмури". Цю приповідку записав І.Франко в Нагуєвичах і опублікував в 1905 р. в "Галицько-руських народних приповідках". потрібно зазначити, що О.Маркуш маючи у власній бібліотеці всі читанки та кращу педагогічну літературу, яка виходила в Києві, у Львові, в Харкові, у Відні і Празі у 20–30-х роках ХХ ст., хотів щоб і його учні знайомилися з кращими культурними надбаннями інших народів. Відповідно, до підручника ввійшли твори С. Воробкевича, М. Підгірянки, Б.Лепкого, Л.Толстого, Л.Глібова та ін. переклади з чеської, російської мов [8].

Результати ретроспективного аналізу змісту підручників, які видавалися для народних шкіл у Закарпатті міжвоєнного періоду, вивчення літератури досліджуваного періоду та наукових розробок сучасних учених дають змогу стверджувати, що шкільний підручник в Закарпатті має давню і багату історію.

Підручник, як педагогічне і соціальне явище, поширюється на сім'ю й інші соціальні групи, багатство і різноманітність змісту з його реальною значущістю функцій утворює шкільну книгу в якості цінного історичного документа. Як носій змісту освіти підручник завжди є відображенням певної епохи, рівня знань, світогляду і домінуючих стереотипів. Це – педагогічний інструмент, вписаний в тривалу педагогічну традицію, неподільний з часом виникнення, віддзеркалення шляхів використання методів викладання в тодішніх умовах. Підручники для народних шкіл можна розглядати як джерело виховання здорового способу життя учнів. Педагоги Закарпаття цілеспрямовано вводили до змісту шкільних підручників матеріали виховного характеру, усвідомлюючи важливість виховання здорового способу життя учнівства Закарпаття.

Література та джерела

1. Волошин А. Читанка для II классы народныхъ школъ. – Ужгород: Унію, 1921. – 80 с.
2. Волошин А. Читанка для IV и V Школьных роков народных школ. – Ч. II. – Ужгород: Школьная помощь, 1932. – 251 с.
3. Волошин А. Читанка для угро-русской молодежи. – Ч. I для низших классов народных школ. – 2-е вид. – Унгвар: Унію, 1908. – 255 с.
4. Волошин А. Читанка для угро-русской молодежи. – Ч. I. – 2-е вид. – Ужгород: Унію, 1921. – 80 с.
5. Волошин А. Читанка для русской молодежи. – Ч. III для VI–VII школьных роков народных школ. – 5-е вид. – Ужгород: Школьная помощь, 1932. – 288 с.
6. Концепція національного виховання / За ред. Ю.Д. Руденка // Освіта. – 1996. – № 41. – С.2-7
7. Маркуш А. Гражданска наука. – 2-е вид. – Ужгород: Вікторія, 1925. – 48 с.
8. Маркуш А. Зорниця: Перша книжочка до читання для руських дѣтей. – Ужгород: Свобода. – 1925. – 128 с.
9. Підгірянка Марійка. Ластівочка. Ч.І. Збірка літературних творів для початкового навчання. – Ужгород: Накл. Робочої академії, 1925. – 25 с.
- 10.Надь А. Заведення учебников до народных школ // Учитель 1926 (Р.VII). – Ч. 4 – 6. – Ужгород. – С.121-123

Данная статья рассматривает традиции в воспитании здорового образа жизни младших школьников. раскрыто содержание учебных текстов учебников для школ Закарпатье (1919-1939 гг.). реализация народных традиций в воспитании здорового образа жизни связывается в наполнении содержания учебников для чтения стихами, рассказами, поговорками, сказками, народными песнями и произведениями тогдашних педагогов и писателей. утверждению в обществе здорового образа жизни способствовала учебная и внешкольная деятельность народных школ.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, народные традиции, воспитания, содержание учебников.

This article examines the traditions of the education of healthy lifestyle of young students. Reveals the content of educational textbooks in public schools of Transcarpathia (1919-1939). The implementation of the folk traditions in the upbringing healthy lifestyle is associated with the process of filling the content of books for reading with poems, stories, proverbs, tales, folk songs and works of contemporary teachers and writers. Extracurricular activities of public schools promoted strengthening in the society healthy lifestyle.

Key words: healthy lifestyle, folk traditions, upbringing, content of textbooks.